

O'ZBEKISTONDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'INI HISOBLASH TARTIBLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Raxmanov Javlonbek

Bank-moliya akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12805973>

Annotatsiya. Ushbu maqolada qo'shilgan qiymat solig'i va uni hisoblash amaliyoti xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Soliq qonunchiligi, soliq kodeksi, qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash, hisobot davri.

PROCEDURES FOR CALCULATING VALUE ADDED TAX IN UZBEKISTAN ITS OWN CHARACTERISTICS

Abstract. This article is about value added tax and its calculation.

Key words: Tax legislation, tax code, calculation of value added tax, reporting period.

ОСОБЕННОСТИ ПОРЯДКА ИСЧИСЛЕНИЯ НАЛОГА НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В данной статье речь идет о налоге на добавленную стоимость и практике его расчета.

Ключевые слова: Налоговое законодательство, Налоговый кодекс, расчет налога на добавленную стоимость, отчетный период.

Soliq qonunchiligiga asosan qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblanishi soliq to'lovchilarning olib borayotgan xo'jalik operatsiyalariga bog'liq ravishda soliqqa tortiladigan bazani aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Tovarlar sotilganda, ish va xizmatlar bajarilganda qo'shilgan qiymat solig'ining hisoblanishi. Respublikamizda qo'shilgan qiymat solig'i joriy etilgandan buyon soliqni hisoblashning ikki turdagi usuli amal qilgan, ya'ni ishlab chiqarilgan tovarlarni jo'natish, ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha hisobga olish usuli yoki hisob varaq-faktura usuli hamda ulgurji va chakana savdo, vositachilik xizmati ko'rsatish sohalarida hisobdan chiqarish usuli qo'llanilgan. Bunda qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladigan baza narxlar farqi sifatida, ustama va mukofot xaqi summasi sifatida aniqlanib shu summadan soliq hisoblangan.

1992 yildan 1994 yilga qadar savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarida qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi bo'lib hisoblanar edi. 1994 yildan ular budjetga qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'i o'rniga yalpi daromad solig'i hamda mol-mulk solig'ini to'laydigan bo'lishdi. Keyingi davrlarda soliq hisoblashning "yalpi foyda" (chegirish) usuli asta-sekin "hisobga olish-xisob varaq" usuliga aylanib bordi. Soliq kodeksi kuchga kirgandan boshlab qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashning "yalpi foyda" (chegirish) usuli faqat vositachilik va "O'zdonmaxsulot" DAK tizimi tarkibiga kiradigan, birlamchi ishlovdan keyingi don, qo'shimcha mahsulot va chiqindilarni sanoatdan donni qayta ishlashga sotishni amalga oshiradigan korxonalar uchun qo'llaniladi. Boshqa holatlarda "hisobga olish hisob-faktura" usuli qo'llaniladi.

Qo'shilgan qiymat solig'i hisoblashning "hisobga olish hisob-faktura" usulining mohiyati shundaki, korxonada budjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi ishlab chiqarilgan mahsulotlarga (xizmatlarga) hisoblangan soliq miqdoridan shu mahsulotni ishlab chiqarish uchun

sotib olingan xom-ashyo, materiallar uchun to'langan soliq miqdorini chiqarib tashlash yo'li bilan aniqlanadi. Chegirishga hisobot davrida hisob-faktura bilan qabul qilingan xom-ashyo, materiallar, shu jumladan import qilingan tovarlarga to'g'ri keladigan qo'shilgan qiymat solig'i summasi qabul qilinadi.

Quyidagi shartlarni bajargan holda hisobga olish amalga oshiriladi:

- birinchidan, bu hisobot davrida tovar va xizmatlar xaqiqatda sotib olingan bo'lishi kerak;
- ikkinchidan, ular bo'yicha tovar etkazuvchidan hisob-faktura to'ldirilgan bo'lishi;
- uchinchidan, ular soliqqa tortiladigan faoliyatda ishlatilgan bo'lishi kerak.

Asosiy vosita va nomoddiy aktivlarni sotishda qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash.

Korxonaning o'z ehtiyoji uchun olingan asosiy vosita va nomoddiy aktivlari korxonaning buxgalteriya balansida mol yetkazib beruvchiga to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summasi bilan birga yozilib kirim qilinadi. Agar balansdagi asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar sotilsa, u holda asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar bo'yicha soliqqa tortish ob'ekti bo'lib, sotish bahosi bilan qoldiq qiymat o'rtasidagi farq hisoblanadi. Bunda, agar korxonaga asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni qoldiq qiymatida sotsa, u holda soliqqa tortiladigan ob'ekt bo'lmaydi va budjetga soliq to'lanmaydi. Shuningdek, asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni ishlab chiqaruvchi va uni oldi-sotti faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun qo'shilgan qiymat solig'i hisoblashning alohida tartibi mavjud.

Vositachilik xizmatlari ko'rsatilganda qo'shilgan qiymat solig'ining hisoblanishi.

Vositachilik xizmatlari bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashda "yalpi foyda" (chegirish) usuli qo'llaniladi. Ushbu usulning mohiyati shundaki, soliq baho farqi, ustama va mukofotlar sifatida olingan daromaddan hisoblanadi. Budjetga soliq to'lashda hisoblangan soliq summasi ushbu daromadni olishga sarflanadigan xizmatlarning qo'shilgan qiymat solig'i summasiga kamaytiriladi. Demak, qo'shilgan qiymat solig'i summasini vositachilik korxonalari mukofotlar summasidan hisoblaydilar.

Qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish. Umumdavlat soliqlarini to'lovchi korxonalarda qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashning amaldagi mexanizmi soliqni ishlab chiqarish jarayonida paydo bo'lgan yangidan yaratilgan qiymatdan to'lanishini ko'zda tutadi. Qo'shilgan qiymat ikki marotaba soliqqa tortilmaydi.

Respublikamizda 1998 yildan Soliq kodeksi joriy etilishi bilan birga hisobvaraq-fakturalar kiritilgan bo'lib, u kirimdagi soliq summasini hisobga olish uchun asosiy xujjat hisoblanadi.

Ammo, amaliyotda bu tartib o'zining vazifasini to'laqonli bajara olmadi, chunki bu davrda budjetga to'lanadigan qo'shilgan qiymat solig'i summasi – yetkazib beriladigan mahsulotga hisoblangan soliq summasi bilan bevosita ishlab chiqarishga sarflangan material resurslarga hisoblangan soliq summasi o'rtasidagi farqi sifatida aniqlanar edi. Bu tartibdagi hisoblash mexanizmi 1999 yilga qadar amaliyotda qo'llanilib kelindi va uning ayrim kamchiliklari mavjud edi.

Jumladan:

- ishlab chiqarishga sarflangan paytda xom-ashyo va materiallarga hisoblangan soliq summasini budjet bilan hisob-kitobda chegirilishi – korxonalarining oborot mablag'larini cheklanishiga olib keldi;

- qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisobvaraƒ faktura asosida hisoblanish mexanizmi ishlamadi, chunki amalda hisobvaraƒ fakturada ko‘rsatilgan soliq summasi budjetga hisobga olib borishda asos bo‘lmadi;

- bunday hisoblash tartibi halqaro soliq amaliyotidagi qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tamoyillariga zid kelardi.

Ushbu holatlar tahlil qilinib, 1999-yildan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash mexanizmi o‘zgartirildi va xalqaro amaliyotga qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tamoyillariga moslashtirildi. Quyida qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning taqqoslama usuli keltirilgan.

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning 1999 yildan joriy etilgan usulining taqqoslama tahlili (raqamlar shartli)

№	Ko‘rsatkichlar	1999 yilga qadar		1999 yildan keyin	
		Oborot	qo‘shilgan qiymat solig‘i	oborot	qo‘shilgan qiymat solig‘i
1.	Hisobot davrida sotib olingan xom-ashyo, materiallar	100	20	100	20
2.	Ishlab chiqarishga ishlatilgan xom-ashyo, materiallar	50	10	50	10
3.	Tovarlar (ish va xizmatlar)ni sotish oboroti, ya‘ni soliqqa tortiladigan oborot	200	40	200	40
4.	Budjetga hisoblangan soliq summasi	X	30 (40-10)	X	20 (40-20)

1999-yildan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning yangi tartibini joriy etilishi uni hisoblashning soddalashtirilgan mexanizmini qo‘llanilishiga olib keldi, ya‘ni hisobvaraƒ faktura usulining ishlab ketishini ta‘minladi va bunda material resurslarining ishlab chiqarishga sarflanishidan qat‘iy nazar, hisobot davrida sotib olingan material resurslarga to‘langan soliq summasi hisobvaraƒ faktura asosida budjet bilan hisob-kitobga olib boriladigan bo‘ldi. Bu tartibdagi hisoblash mexanizmi korxonalarining oborot mablag‘larini chetlanishini keskin kamaytiradi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini budjetga to‘lash va hisob-kitoblarni taqdim etish muddatlari. Hisobvaraƒ faktura va uni to‘ldirish tartibi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha hisob-kitoblarni korxonada ortib boruvchi yakun bilan ro‘yxatdan o‘tgan joyidagi Davlat soliq idoralariga har oyda, hisobot oyidan keyingi oying 25-kunidan kechiktirmasdan va yil yakunlari bo‘yicha yillik moliyaviy hisobotni topshirish muddatida qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lovchilari hisoblangan mikrofirma va kichik korxonalar yilning har choragida hisobot davridan keyingi oying 25-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo‘yicha esa yillik moliyaviy hisobot topshirilgan muddatda taqdim etadi.

Soliq to‘lovchilar qo‘shilgan qiymat solig‘ining hisob-kitoblari bilan bir vaqtda hisobot davri mobaynida olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha hisobvaraƒ-fakturalar reestrini ham taqdim etadilar. Hisobvaraƒ-fakturalar reestrining shakli davlat soliq qo‘mitasi tomonidan belgilanadi.

Hisobotlarni o'z vaqtida topshirmaslik korxonasi va korxonaning mansabdor shaxslariga nisbatan Davlat soliq idoralari tomonidan moliyaviy va ma'muriy jazo – choralarini qo'llanishiga olib keladi.

Korxonalar qo'shilgan qiymat solig'ini soliq hisobini topshirgan kundan kechiktirmay tegishli davrdagi haqiqiy sotish oborotidan kelib chiqib to'laydi. Agar korxonasi hisoblangan soliq summasini budjetga o'z vaqtida o'tkazib bermasa, bunday holatda Davlat soliq idoralari mas'ul xodimlari tomonidan hisoblangan soliq summasiga nisbatan kechiktirilgan har bir kun uchun 0,033 foiz miqdorida penya (moliyaviy jazo) qo'llanilishiga olib keladi. Bunda korxonasi rahbariyatiga nisbatan ma'muriy chora qo'llanilmaydi.

Qo'shilgan qiymat solig'i solinadigan elektr energiyasi, suv, gaz, aloqa xizmatlari, kommunal xizmatlar, temir yo'lda tashishlar, bank operatsiyalari, shuningdek tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) uzluksiz yetkazib berishni amalga oshirayotgan soliq to'lovchilar hisobot davrining oxirgi kunida bir marta hisobvaraqa-faktura yozadi.

Agar ishlar bajaradigan korxonalarda buyurtmachiga imzo chekish uchun taqdim etiladigan, bajarilgan ishlar (qilingan xarajatlar) qiymati to'g'risidagi ma'lumotnoma - hisobvaraqa-fakturada yoki hujjatda hisobvaraqa-fakturaning belgilangan shaklida aks ettirilgan barcha majburiy rekvizitlar ushbu hujjatda qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilari uchun qo'shilgan qiymat solig'i summasi ko'rsatilgan yoki qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi bo'lmaganlar uchun "Qo'shilgan qiymat solig'isiz" yozuvi (shtampi) qo'yilgan holda mavjud bo'lsa, bunda mazkur hujjatlar hisobvaraqa-fakturaga tenglashtiriladi va bunday korxonalar qo'shimcha ravishda hisobvaraqa-faktura yozmasligi mumkin.

REFERENCES

1. Abdullaev A.B. (2020) Soliq to'lovlari hisobi va tahlilini takomillashtirish. Dissertatsiya. Toshkent. 2020.69 bet.
2. Alimardanov M.I., Abdullaev B.N. (2015) Qo'shilgan qiymat solig'ini takomillashtirish masalalari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr.
3. Бортникова И.М. (2018) Налоги и налогообложение: учебное пособие / сост.: Донской ГАУ. – Персиановский: Донской ГАУ, 202 с.